

Ryszard Gerlach

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych

Zmiana jest obecnie jednym z najczęściej używanych terminów, za pomocą którego próbuje się opisywać, charakteryzować, analizować czy wyjaśniać szereg zjawisk, jakie dokonują się we współczesnym świecie. Jednym ze sposobów ułatwiających człowiekowi odnajdywanie się w tej skomplikowanej współczesności jest edukacja. To edukacja stwarza szanse zrozumienia świata, który nas otacza, zmian, jakie w nim zachodzą, ale także zmian, jakie dokonują się w nas samych, jako członkach określonych grup zawodowych, społecznych, określonych narodów, jako mieszkańcach „globalnej wioski”, ale także jako w pełni autonomicznych jednostkach. Dotyczy to zarówno edukacji dzieci i młodzieży, jak i edukacji osób dorosłych będących w okresie aktywności zawodowej, a także w tzw. trzecim wieku. Dotyczy to edukacji szkolnej, ale też pozaszkolnej, ogólnej i zawodowej, realizowanej w specjalnie do tego celu powołanych instytucjach, ale także w sposób samodzielny. Uznając nieuniknioną zmianę, w niniejszym artykule zaakcentowano rolę edukacji w przygotowaniu jednostki do życia i pracy w świecie zmiany.

Słowa kluczowe: edukacja, zmienność, zmiany cywilizacyjne, rozwój cywilizacyjny

Wprowadzenie

Perspektywę życia współczesnego człowieka odnieść można przynajmniej do dwóch aspektów: ogromnej odpowiedzialności za rozwój współczesnej cywilizacji oraz poszukiwania nowoczesnej postaci i wartości własnego życia, poczucia w nim pełni istnienia. W ich ramy wpisać można edukację szeroko rozumianą, zarówno tę ogólną, jak i zawodową, realizowaną w formach szkolnych oraz pozaszkolnych. Za przyjęciem takiego podejścia przemawia fakt, że współczesne myślenie o edukacji nie zamyka się tylko w schemacie funkcji kształcących z zakresu wiedzy i umiejętności ogólnych, ale otwiera się również na holistyczną koncepcję człowieka, jego dążenia do autokreacji i samorealizacji, jako osoby i jako członka społeczeństwa, ale także jako pracownika.

Edukacja, zgodnie z teoretycznymi założeniami, powinna orientować w kierunku godzenia się ze zmiennością zdarzeń, podejmowania decyzji lub wyboru rozwiązań problemów prywatnych i zawodowych, poszukiwania szans samorealizacji czy osiągnięcia sukcesu społeczno-zawodowego. Może ona być zatem rozpatrywana w wielu perspektywach, z uwzględnieniem szerokiego spektrum zmian cywilizacyjnych, które wokół nas zachodzą.

Kierunki zmian cywilizacyjnych

Punktem wyjścia do dalszych rozważań uczynić można tezę, że jedynym stałym elementem współczesności jest tylko zmiana, a jej zakres, głębokość i tempo przekracza wszystko, czego doświadczała ludzkość dotychczas. Trudno jednoznacznie scharakteryzować i określić cywilizacyjny rozwój współczesnego świata. Wśród wielu opinii często podkreślane są te, które nazywają ją cywilizacją zmienną, o wysokim współczynniku przeobrażeń i niepewności, braku stabilizacji, balansującą nieustannie na krawędzi pomiędzy globalnym postępem i dobrobytem a globalną katastrofą. Tego, co dzieje się współcześnie, nie można rozpatrywać jedynie w kategoriach rewolucji technologicznej, lecz zdaniem A. Tofflera, mówić należy o nadejściu zupełnie nowej cywilizacji w najdosłowniejszym tego słowa znaczeniu (Toffler, 1986, s. 393).

W bogatym piśmiennictwie przedstawiającym rozmaite scenariusze potencjalnych i możliwych ścieżek cywilizacyjnego rozwoju akcentowana jest z jednej strony wiara w „moc” sprawczą człowieka dążącego do przekształcenia świata przyrody w przyjazny dla siebie sposób, przy zachowaniu wszelkich zasad zrównoważonego rozwoju. Z drugiej zaś strony powszechna staje się świadomość jego „niemocy” wobec pojawiających się coraz to nowych wyzwań czy różnorodnych form i parametrów ryzyka.

Odnalezienie swojego miejsca w chaosie przemian, pokonywanie niepewności, dezorientacji i lęków, ustalanie wzajemnych zależności i prawidłowości, wymaga nie tylko aktywności w zakresie dokonywania świadomych wyborów i decyzji, ale również intelektualnej refleksji czy logicznego uzasadnienia.

Warto też zwrócić uwagę na pewien paradoks współczesności. Z jednej strony daje ona poczucie większej wolności, możliwość różnorodnych przeżyć i doznań, z drugiej strony intensywność zmian utrudnia nie tylko orientację i wybór tego, co jest istotne, ale powodować może dezorientację w radykalnie poszerzonej przestrzeni życiowej, a w rezultacie poczucie osamotnienia czy zagrożenia.

Sytuacja zmiany sprawia, że całkowitym przeobrażeniom ulega całokształt dotychczasowych doświadczeń człowieka we wszystkich sferach jego funkcjonowania.

Dlatego problem zmiany winien być rozpatrywany w wielu perspektywach i wielu kontekstach. Mając na uwadze obszar edukacji, jej funkcje oraz rolę zarówno dla społeczeństwa jako całości, jak i dla poszczególnych jednostek oraz szeroko rozumianej gospodarki, pod rozważę można przyjęć perspektywy dotyczące:

- zmiany w organizacji życia gospodarczego,
- zmiany w organizacji życia społecznego,
- zmianę warunków życia jednostek (Gerlach, 2011, s. 5).

Zmiany w organizacji życia gospodarczego najszerszej dotyczą procesu globalizowania się gospodarek, którego wyrazem jest swobodny przepływ różnych form kapitału, decentralizacja, konkurencja, nastawienie na efektywność i wydajność, elastyczność, liberalizm i indywidualizm.

Zmiany w organizacji życia społecznego (lub, jak niektórzy znawcy tematu twierdzą, dezorganizacji) związane są głównie z zacieraniem tradycyjnych form porządku społecznego, bezustannym tworzeniu coraz to nowych reguł i praktyk społecznych, które cechuje najczęściej, zdaniem Z. Baumana, niepewność, nieprzewidy-

walność i ambiwalencja. W okresie radykalnej zmiany społecznej wskazuje się na szkołę jako instytucję o kluczowym znaczeniu w przygotowaniu do życia w zmieniającej się rzeczywistości.

Z perspektywy indywidualnej problem zmiany dotyczy fundamentalnych kwestii uczestnictwa bądź też wykluczenia z głównego nurtu przemian, a także statusów społeczno-zawodowych, prestiżu, standardu życia, dostępu i możliwości korzystania z podstawowych struktur państwa demokratycznego, jakości oraz wielkości puli szans życiowych.

Zgodnie z podstawową tezą A. Giddensa, dokonujący się proces zmian przypomina rozpedzonego molocha, w którym świat pozostając poza kontrolą, z jednej strony stwarza olbrzymie możliwości dla jednostek oraz otwiera nowe perspektywy polityczno-gospodarcze, z drugiej zaś sprowadzać może katastrofy, niweczyć wszelkie korzyści, prowadzić do izolacji i atomizacji życia społecznego, spychać na margines tych, którzy nie potrafili przystosować się do nowych warunków. Życie człowieka podzielone więc zostaje pomiędzy bezpieczeństwem a ryzykiem, intymnością a bezosobowością, staranną wiedzą ekspercką a dezorientującym relatywizmem kulturowym. Proces zmian jest ze swej natury nieprzewidywalny, a „życie w świecie wysoko rozwiniętej nowoczesności jest jak rozpedzony moloch. Nie chodzi już tylko o bezustannie zachodzące zmiany. Sedno sprawy polega na tym, że te zmiany wykraczają poza wszelkie oczekiwania człowieka i wymykają się jego kontroli” (Giddens, 2010, s. 46). Spustoszenie ludzkiego życia, sytuacje niezadowolonia, wycożnienia i marginalizacji, zdaniem wielu teoretyków społecznych, jest na tyle poważne, by podejmować działania w kierunku stwarzania realnych alternatyw społecznych i instytucjonalnych, których wyrazem jest m.in. sprawny system edukacyjny.

Zmiany dokonują się zbyt szybko, wyzwania z nimi związane stają się zbyt nagłe, by człowiek mógł przygotować się na nie jedynie poprzez uczestnictwo w ramach tradycyjnych systemów edukacyjnych, które z racji swej specyfiki nie są w stanie nadążyć za intensywnością i złożonością zachodzących wokół zdarzeń. Stąd też otwiera się przestrzeń dla edukacji, rozumianej już dzisiaj tylko jako edukacja całożyciowa.

Kwestie związane z sygnalizowanymi wyżej problemami, próba uchwycenia związków pomiędzy odległymi, ale chyba tylko na pozór, kategoriami, jakimi są gospodarka czy pole społeczno-jednostkowe oraz wpisanie w nie edukacji, stanowiąc będą przedmiot rozważań podjętych w niniejszym artykule.

Omawianie tego zagadnienia rozpocząć można od sformułowania tezy mówiącej, że jedynym stałym elementem współczesności jest zmiana, a jej zakres i tempo przekracza wszystko, czego doświadczała ludzkość dotychczas.

Zmiana jest jednym z obecnie najczęściej używanych terminów, za pomocą którego próbuje się opisywać, charakteryzować, analizować czy wyjaśniać szereg zjawisk, jakie dokonują się we współczesnym świecie. Problematyka z nią związana jest przedmiotem zainteresowania wielu środowisk i przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Zwłaszcza wśród socjologów czy filozofów problem zmiany oraz jej implikacje dla sposobu i jakości życia społeczeństw czy jednostek są ze szczególną wnikliwością rozpatrywane, definiowane i teoretyzowane.

Identyfikując ten problem, najczęściej przyjmuje się, że aby nadążyć za zmianami, należy ciągle przyspieszać. Kontestując to stanowisko, R. Holden w odniesieniu do współczesnej rzeczywistości społecznej używa pojęcia *maniakalne społeczeństwo*, pisząc m.in.: „nie ma najmniejszej wątpliwości, że żyjemy w szybkim

społeczeństwie. Tempo życia i pracy zwiększa się ponad wszelką dotychczasową miarę. Stajemy się pokoleniem »ludzi z pasa do wyprzedzania«, którzy sprawdzają możliwości szybkiego życia i szybkich interesów. Równocześnie coraz więcej z nas kwestionuje mądrość takiego działania” (Holden, 2004, s. 28). Pozostając przy metaforze ulicy, J.B. Fabry pisze: „nasze życie na swoich skrzyżowaniach nie jest regulowane czerwonym czy zielonym światłem, informującym o tym, że należy się zatrzymać lub iść. Żyjemy w czasach migającego, pulsującego żółtego światła, które przenosi ciężar decyzji na jednostkę” (Fabry, 1970, za: Fizzotti, 2006, s. 35).

Natomiast U. Beck, opisując dynamikę zachodzących obecnie przeobrażeń, posługuje się terminem *modernizacja refleksyjna* (Beck, Giddens, Lash, 2009, s. 12). W jego przekonaniu obecna rzeczywistość jest formą nowego etapu, w którym jeden rodzaj modernizacji podkopuje i zmienia inny. Z racji nieodłącznego dynamizmu społeczeństwo nowoczesne podkopuje swoje formacje klas, warstw, zawodów, ról, zakładów przemysłowych, branż oraz wymogi i istniejące formy naturalnego postępu technologiczno-ekonomicznego. *Modernizacja refleksyjna* oznacza zdaniem U. Becka, iż zmiana społeczeństwa przemysłowego, „dokonująca się niepostrzeżenie i w sposób niezaplany w następstwie zwykłej, autonomicznej modernizacji w ramach niezmiennego, nienaruszonego porządku politycznego i ekonomicznego, wiąże się z radykalizacją nowoczesności prowadzącej do rozpadu założeń i konturów społeczeństwa przemysłowego oraz umożliwiającą powstanie nowej nowoczesności” (Beck i in., 2009, s. 13). Procesy modernizacji refleksyjnej, w ujęciu tego badacza, przebiegają w dwóch wzajemnie powiązanych ze sobą kierunkach. Z jednej strony refleksyjność dotyka obszarów pozostających dawniej jedynie koniecznym warunkiem, np. tożsamości kulturowej, ale z drugiej strony modernizacja jest to także wynik odpowiedniej refleksji, a nie tylko rezultat splotu odpowiednich procesów i czynników. Refleksyjny charakter oznacza, że jest ona wyraźnie wynikiem postępującej od czasów nowożytnych subiektywizacji świata, gdzie tak wiele zależy od świadomości oraz tak wiele jest także wynikiem jej przemian. Dynamika świata współczesnego staje się wynikiem dynamiki świadomości człowieka (Beck, 2002, s. 27).

Nawiązując do problemu zmiany, Z. Bauman posługuje się pojęciami „płynne życie” i „płynna nowoczesność”. W jego ujęciu społeczeństwo „płynnej nowoczesności” to „społeczeństwo, w którym warunki działania ulegają zmianie, zanim sposoby działania zdążą zakrzepnąć w zwyczajowych i rutynowych formułach” (Bauman, 2007, s. 5).

Odnosząc problem zmiany do wymiaru jednostkowego, zauważyć można w wielu poglądach, zwłaszcza w myśli E. Fromma, wyraźnie widoczny pesymizm i brak punktów orientacyjnych współczesnego człowieka. W jego filozofii współczesna cywilizacja stanowi czynnik alienacji, dezorientacji i wykorzenia człowieka. W jednym ze swoich dzieł (Fromm, 2000, s. 12-14) pisał, że dzisiejszy człowiek czuje się zdezorientowany, całymi dniami pracuje, mając świadomość daremności swoich działań. Człowiek, mimo że jest panem przyrody, jest bezsilny w życiu prywatnym i społecznym, stracił samego siebie. Człowiek stanął przed pytaniem: kim jest, jak powinien żyć i jak wykorzystać swój potencjał. Zdaniem filozofa postępujący proces indywidualizacji stawia człowieka przed trudnym obliczem świata i doprowadza do poczucia głębokiej samotności. Dawniej człowiek walczył o wolność, walczył przeciwko dyktaturom i uciskowi, dziś jest niezależny, jest wolny, a tym samym wyizolowany i przerażony. Człowiek w dużym stopniu opanował przyrodę, zbudował fabryki, stworzył swój świat i świat ten stał się jego panem, wobec którego czuje bezsilność. Ta konstatacja kondycji współczes-

nego człowieka prowadzi do wniosku, że zakorzeniony jest w nim głównie strach przed ustawicznie zmieniającą się rzeczywistością.

Mając na uwadze charakter dokonujących się obecnie przeobrażeń, możemy mówić o rewolucyjnym rodzaju zmiany. Wspomina o tym m.in. A. Giddens, pisząc, że „sposób życia i instytucje społeczne w świecie nowoczesnym i bliskiej nawet przeszłości zasadniczo różnią się od siebie. Tylko w ciągu ostatnich dwustu-trzydziestu lat – minutowym wycinkiem historii ludzkości życie społeczne człowieka zostało wyrwane z koleiny, jaką toczyło się od tysięcy lat” (Giddens, 2004, s. 64).

Wydaje się, że zmiana jest dziś niemożliwa do zatrzymania. Przebiega ona bowiem „w sposób niekontrolowany – coś, co we wcześniejszych okresach wydawało się całkowicie niewyobrażalne i co uważano niemal za bluźnierstwa – teraz stopniowo staje się normą, pewnikiem, który zawsze zasługuje na kwestionowanie; staje się prawem nowoczesności, któremu wszyscy muszą się podporządkować, jeśli nie chcą zaryzykować upadku” (Beck i in., 2009, s. 45).

Edukacja a zmiany cywilizacyjne

Jednym ze sposobów ułatwiających człowiekowi odnajdywanie się w tej skomplikowanej współczesności jest edukacja. To edukacja stwarza szanse zrozumienia świata, który nas otacza, zmian, jakie w nim zachodzą, ale także zmian, jakie dokonują się w nas samych, jako członkach określonych grup zawodowych, społecznych, określonych narodów, jako mieszkańcach „globalnej wioski”, ale także jako w pełni autonomicznych jednostkach. Dotyczy to zarówno edukacji dzieci i młodzieży, jak i edukacji osób dorosłych będących w okresie aktywności zawodowej, a także w tzw. trzecim wieku. Dotyczy to edukacji szkolnej, ale też pozaszkolnej, ogólnej i zawodowej, realizowanej w specjalnie do tego celu powołanych instytucjach, ale także w sposób samodzielny.

Uznając nieuniknioną zmian, zaakcentować należy rolę edukacji rozumianej, jak już podkreślano, jako całościowy proces uczenia się, w przygotowaniu jednostki do życia i pracy w świecie zmiany. W procesie tym brać należy pod uwagę fakt postępującej erozji funkcji adaptacyjnej edukacji. Człowieka nie ma już do czego adaptować. Konieczne jest kształcenie do działania w warunkach nieustannej zmienności otaczającej nas rzeczywistości (Gerlach, 2001, s. 187).

Analizując problem funkcjonowania edukacji w warunkach zmian, przytoczyć warto sformułowanie J. Delors’a potwierdzające fundamentalną, jak się wydaje, zasadę mówiącą, że: „edukacja powinna przyczynić się do pełnego rozwoju każdej jednostki – umysł i ciało, inteligencja, wrażliwość, poczucie estetyki, osobista odpowiedzialność, duchowość” (Delors, 1998, s. 95). W podobnym tonie brzmią zapisy zawarte w Raporcie Okrągłego Stołu uprzemysłowionych państw Europy (luty 1995), gdzie czytamy, że „podstawowym zadaniem edukacji jest pomoc każdej jednostce w rozwijaniu jej zdolności i w stawianiu się całościowym bytem ludzkim, a nie narzędziem dla ekonomii. Nabywaniu umiejętności i kompetencji musi towarzyszyć kształtowanie charakteru, otwarcie kulturowe i przebudzenie odpowiedzialności społecznej” (*Nauczanie i uczenie się*, 1997, s. 26). Poglądów i refleksji dotyczących jednostkowego charakteru edukacji sformułowano bardzo wiele. Ich przytaczanie nie jest możliwe z uwagi na ograniczone ramy tego opracowania. Dlatego tylko sygnalizując to

zagadnienie, zgodzić się należy, że: głównym celem wszelkiej edukacji nie jest tylko przekazywanie wiedzy czy kształtowanie umiejętności, lecz przede wszystkim udzielanie pomocy jednostkom w realizowaniu przez nie ich własnych możliwości, pomoc człowiekowi w jego samorozwoju (Lowe, 1982, s. 32; Lengrand, 1995, s. 23).

Rozważając problematykę edukacji w aspekcie jednostkowym, zgodzić się należy z następującymi stwierdzeniami:

1. Konieczność nieustannego kształcenia stwarzać będzie „nowych” ludzi, którzy w toku własnego rozwoju przekraczać będą swoje własne osiągnięcia. Kreacja „nowego człowieka” to zobowiązanie wysuwane głównie pod adresem edukacji, której przypada centralna rola w rozwoju jednostek i społeczeństw. Naczelną dewizą edukacji winno być umożliwienie ludziom kierowania swoim rozwojem. Edukacja, przyjmując za podstawę odpowiedzialne uczestnictwo jednostek i wspólnot, powinna umożliwić każdemu człowiekowi decydowanie o swoim losie (Suchodolski, 1983, s. 38).

2. Każdy członek zindywidualizowanego społeczeństwa dążący do tego, by stać się jednostką *de facto*, napotyka na swojej drodze jakieś przeszkody. Niełatwo stać się jednostką *de facto*, a jeszcze trudniej nią pozostać. Indywidualność oznacza dzisiaj przede wszystkim autonomię osoby ludzkiej, autonomię będącą jednocześnie prawem i obowiązkiem jednostki (Bauman, 2007, s. 33 i 39).

3. Edukacja staje się wielką nadzieją, która, jak pisze Z. Kwieciński, potrafi w dobie kryzysu sprostać trudnym okolicznościom i ukształtować „człowieka pełnomocnego *potrafiącego* rozwiązywać trudne zadania, mądrego i odpowiedzialnego, współodczuwającego i zdolnego do solidarnego współdziałania, umiejącego dokonywać świadomych i mądrych wyborów spośród wielorakich ofert, mającego odwagę posługiwać się własnym rozumem” (Kwieciński, 1999, s. 5). Dotyczy to całej edukacji, zarówno tej szkolnej dla dzieci, młodzieży i dorosłych, jak i pozaszkolnej, ogólnokształcącej i zawodowej.

To tylko przykłady sformułowań potwierdzających konieczność rozpatrywania edukacji w wymiarze jednostkowym.

Konkludując, uznać należy, że edukacja może i powinna być rozpatrywana w aspekcie gospodarczym i społecznym. Konieczne jest jednak akcentowanie wpływu tej edukacji na rozwój poszczególnych osób w nim uczestniczących. W tym kontekście możemy mówić o edukacji jako:

- wspomaganiu jednostki w przewidywaniu i radzeniu sobie ze zmianami ogarniającymi miejsca pracy i rynki pracy (podnoszenie i doskonalenie kwalifikacji, przekwalifikowywanie);
- przeciwdziałaniu marginalizacji i wykluczeniu społecznemu;
- inwestycji generującej przyszłe zyski (uzyskanie pracy, wyższe zarobki);
- czynnikiem niwelującym nierówności społeczne (uzupełnianie wykształcenia, wzrost kwalifikacji i pozycji społeczno-zawodowej);
- czynnikiem umożliwiającym rozwój osobisty, rozwój talentów i umiejętności, kształtowanie prawidłowego stosunku do świata wartości, społeczeństwa, drugiego człowieka, samego siebie, świata kultury i przyrody.

To tylko przykłady zadań stojących przed edukacją, a nie pełna ich lista. Pozwalają jednak uświadomić sobie jej kontekst jednostkowy.

Refleksja końcowa

Uznać należy, że obecnie poświęca się tak dużo uwagi zagadnieniom związanym z przyszłością jak nigdy wcześniej. Źródło tego zainteresowania tkwi z pewnością w cechach charakteryzujących współczesną cywilizację, określaną jako „zmienną”, „o wysokim współczynniku przeobrażeń i niepewności”, balansującą nieustannie na krawędzi globalnego postępu i dobrobytu oraz globalnej katastrofy.

Zmiany, które wokół nas zachodzą, mają też charakter ciągły. Ich tempo powoduje, że:

- przyszłość nie może być traktowana jako przedłużenie teraźniejszości;
- to, co sprawdziło się w przeszłości, nie musi i prawdopodobnie nie będzie mieć zastosowania w przyszłości;
- przedsiębiorstwo przyszłości, jednostka musi być przygotowana na stałą reorganizację, to, co wcześniej było stabilne, musi zostać zastąpione elastycznością;
- szanse na rynku pracy będą mieli tylko ci, którzy opanują umiejętności korzystania z wiedzy i będą się charakteryzować gotowością do zmian (zob. Illeris, 2006, s. 234).

Zarysowane zaledwie aspekty zmian współczesności dają podstawę do formułowania wielu pytań, do szerokiego dyskursu nad celami, rolą czy zadaniami edukacji w ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości.

Wśród wielu kwestii i pytań wymagających namysłu i rozstrzygnięć należy wskazać kilka obszarów problemowych o fundamentalnym, jak się wydaje, znaczeniu (Gerlach, 2011, s. 13-16), np.:

1. *Pytanie o profil absolwenta szkoły, w tym o profil zawodowy.* Czy ma to być wykształcony specjalista w ściśle wyspecyfikowanej dziedzinie, o którego upominają się rynek pracy i pracodawcy, oraz który będzie w stanie efektywnie wykorzystywać coraz to nowocześniejsze i bardziej precyzyjne wytwory techniki? Czy raczej ma to być „mobilny dyletant”, który posiada najważniejsze umiejętności zebrane w wielu dziedzin i jest zdolny do szybkiego dostosowania się do permanentnych zmian społecznych, a o którym wspominają teoretycy z zakresu ekonomii czy nauk społecznych? Tym samym powraca też problem, czy w edukacji ma dominować kształcenie ogólne, czy jednak zawodowe, przygotowujące do zatrudnienia na współczesnym rynku pracy? Biorąc pod uwagę dotychczasowy stan przemian w sferze edukacji, widać wyraźnie, że pierwsza faza reform charakteryzowała się lansowaniem formuły kształcenia ogólnego, obecnie natomiast proponuje się szersze niż dotychczas akcentowanie kształcenia w zakresie kwalifikacji zawodowych dostosowanych do wymagań pracodawców.

2. *Pytanie o model ideologii edukacyjnej.* Czy szkoła ma kształcić wszystkich wszystkiego, tym samym realizować głównie szeroko pojęty interes społeczny? Czy selekcjonować i profilować swoją działalność na ściśle określone potrzeby i oczekiwania grup zawodowych? Jak pogodzić problem dążenia z jednej strony do egalitaryzmu, wyrównywania możliwości zarówno na „starcie”, jak i wyników na „końcu”, z drugiej zaś jak osiągnąć model doskonałości i profesjonalizmu zachowań, jakiego oczekuje rzeczywistość społeczno-gospodarcza?

3. *Pytanie, czy tak obecnie podnoszone i cenione kwestie ekonomiczno-techniczne szkoły opierają się na etycznych fundamentach i podlegają moralnej ocenie i kontroli?* Jeśli współczesna edukacja ma być personalistyczna, oparta na dialogu, szanująca godność i wolność, przestrzegająca praw i obowiązków, to wszystkie

te atrybuty winny wypływać z naturalnych i autentycznych relacji między nauczycielami i uczniami, między szkołą a środowiskiem społecznym i instytucjami nadzorującymi jej działalność. Wydaje się, że dobrej edukacji nie służy orientacja „na klienta” oraz działania skierowane głównie na unikanie strat i niepowodzeń, w tym przede wszystkim materialnych.

4. *Potrzeby jakiego docelowego rynku pracy, lub jego segmentu, winno się przede wszystkim uwzględnić, projektując działania w obrębie edukacji, głównie zawodowej?* Czy brać pod uwagę głównie perspektywę lokalną, w której zarówno środki finansowe na edukację, jak i wykonawcy są lokalni, czy raczej mieć na uwadze szerszy kontekst? Poza tym, czy kształcić tylko na potrzeby rynku pierwotnego, czy też mieć na uwadze rynek wtórny, gdyż pomimo wielu opinii, istnieje w dalszym ciągu istotne zapotrzebowanie na prace proste, niewymagające wysoko specjalistycznego przygotowania zawodowego?

5. *Pytanie, czy system edukacji i podmioty za nią odpowiedzialne mają świadomość zróżnicowania i złożoności społeczno-cywilizacyjnego wymiaru rzeczywistości?*

W tym kontekście rodzi się głównie pytanie o zachowanie idei podmiotowości współczesnego człowieka, jako naczelnej zasady procesów edukacyjnych. Chodzi tu o taki rodzaj upodmiotowienia, które, cytując za Z. Baumanem, nie polega jedynie na zdobywaniu umiejętności potrzebnych do skutecznego uczestnictwa w grze, której reguły ustalił ktoś inny, ale zdolność dokonywania wyborów, możliwość skutecznego działania, współdecydowania o celach, stawkach i regułach gry, w której bierze się udział (Bauman, 2007, s. 196-197).

To tylko przykłady pytań, nad którymi warto się zastanawiać i poszukiwać na nie odpowiedzi, w kontekście zmiany cywilizacyjnej, której jesteśmy świadkami i uczestnikami. Sprostac następującym przeobrażeniom w różnych sferach naszego życia może tylko człowiek przygotowany właściwie do życia i pracy w warunkach „niepewności” czy „braku stabilizacji”. Aby tak się stało, musi nie tylko istnieć odpowiedni system edukacji, ale także konieczna jest świadomość następujących zmian i ich konsekwencji dla naszego życia. Dlatego decyzje i działania podejmowane w obrębie edukacji wymagają refleksyjnego zastanowienia, aby, podążając za Z. Kwiecińskim, „mogły i powinny pomagać każdej jednostce zmierzać ku jej indywidualnemu oświeceniu, osiągnięciu zdolności do mądrości praktycznej i krytycznej zarazem, do samodzielnego osądzania etycznego i politycznego” (Kwieciński, 2007, s. 29).

Podsumowując całość rozważań, zgodzić się należy, że szerokie spektrum zmian wymaga od edukacji, zarówno w sferze teorii, jak i praktyki, adekwatnych programów, modeli strukturalnych czy działań natury nie tylko dydaktyczno-wychowawczej, ale również profilaktycznych, kompensacyjnych i modernizacyjnych, zorientowanych zarówno na teraźniejszość, jak i na przyszłość.

Bibliografia

- Bauman Z. (2007). *Płynne życie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
Beck U. (2002). *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wyd. „Scholar”.
Beck U., Giddens A., Lash S. (2009). *Modernizacja refleksyjna*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
Delors J. (1998). *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Warszawa: Wyd. UNESCO.
Fabry J.B. (1970). *Introduzione alla logoterapia*. Roma: Astrolabio.

- Fizzotti E. (2006). *Aby być wolnym*. Kielce: Wyd. „Jedność”.
- Fromm E. (2000). *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki*. Warszawa-Wrocław: Wyd. Naukowe PWN.
- Gerlach R. (2001). Dylematy kształcenia zawodowego w Polsce na tle porównawczym. W: T. Lewowicki, J. Wilsz, I. Ziaziun, N. Nyczkało (red.), *Kształcenie zawodowe: Pedagogika i psychologia*. Częstochowa-Kijów: Wyd. WSP.
- Gerlach R. (2011). Edukacja zawodowa wobec zmiany cywilizacyjnej. *Edukacja. Studia. Badania. Innowacje*, nr 2.
- Giddens A. (2004). *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Giddens A. (2010). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: PWN.
- Holden R. (2004). *Inteligencja sukcesu*. Warszawa: Wyd. „Amber” Sp. z o.o.
- Illeris K. (2006). *Trzy wymiary uczenia się: poznawcze, emocjonalne i społeczne ramy współczesnej teorii uczenia się*. Wrocław: Wyd. Naukowe DSWE TWP.
- Kwieciński Z. (1999). *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*. W: J. Koziński (red.), *Humanistyka przełomu wieków*. Warszawa: Wyd. Akademickie „Żak”.
- Kwieciński Z. (2007). *Potrzeba alfabetyzacji krytycznej*. W: J. Rutkowiak, D. Kubinowski, M. Nowak (red.), *Edukacja, moralność, sfera publiczna. Materiały z IV Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*. Lublin: Oficyna Wydawnicza „Verba”.
- Lowe J. (1982). *Rozwój oświaty dorosłych*. Warszawa: WSiP.
- Legrand P. (1995). *Obszary permanentnej samoedukacji*. Warszawa: TWWP.
- Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa (1997)*. Warszawa: WSP TWP.
- Suchodolski B. (1983). *Wychowanie i strategia życia*. Warszawa: WSiP.
- Toffler A. (1986). *Trzecia fala*. Warszawa: PIW.

Summary

Education in the situation of civilisation changes

Change is currently one of the most widely used terms, through which one attempts to describe, characterize, analyse or explain a number of phenomena taking place in the modern world. One of the ways to help man find themselves in this complex present is education. Education provides opportunities to understand the world that surrounds us, the changes that occur in it, but also the changes that are happening within ourselves, as members of certain professional and social groups, certain nations, as the inhabitants of the „global village”, but also as fully autonomous individuals. This applies both to children and youth education as well as the education of adults, who are in the period of professional activity or the so-called third age. This applies to school education, but also after-school, general and vocational education, implemented in specially established institutions or independently. Recognizing the inevitability of changes, this paper highlights the role of education in preparing individuals to live and work in a world of change.

Key words: education, changeability, civilisation changes, the development of civilization